

Πολιτισμός και εκπαίδευση, Α. Μποάλ (A. Boal)

Αύγουστος Μποάλ (Augusto Boal)¹
Πολιτισμός και εκπαίδευση

Τι είναι πολιτισμός;

Οι λέξεις είναι μεταφορικά μέσα, όπως το τρένο, το ποδήλατο και το αεροπλάνο. Η λέξη «πολιτισμός» είναι ένα τεράστιο φορτηγό, που μπορεί να μεταφέρει οποιοδήποτε φορτίο. Χρειάζεται λοιπόν να την ορίσουμε, για να γνωρίζουμε για τι μιλάμε, όταν θέλουμε να μιλήσουμε γι' αυτήν.

Ο πολιτισμός είναι ο στοχασμός του ανθρώπου πάνω στον ίδιο, πάνω στον κόσμο και πάνω σε αυτό που κάνει σε αυτόν τον κόσμο. Είναι το πεπραγμένο και η πράξη, είναι το πώς πράττεις και το τι πράττεται. Είναι η δημιουργία μιας πραγματικότητας που δεν προβλέπεται στα σχέδια της Φύσης. Ενός αντικειμενικού πραγματικού, όπως η κατασκευή σπιτιών και γεφυρών χρησιμοποιώντας πέτρες, και ενός υποκειμενικού πραγματικού, όπως η ηθική, που απαρτίζεται από αξίες.

Ο πολιτισμός καθιστά εφικτή και δημιουργεί την Τέχνη, η οποία είναι η ύψιστη και η υπέρτατη έκφρασή του. Ένας αρχαίος και απόμακρος μύθος — και καθετί το απόμακρο και αρχαίο δίνει την εντύπωση του αληθινού — λέει ότι η Τέχνη αποδείχθηκε απαραίτητη, ώστε να συμπληρωθεί η ασυνάρτητη και ανοργάνωτη θεϊκή δημιουργία.

Ο Θεός, σύμφωνα με τον μύθο, όσο τέλειος, ταχύς και ταλαντούχος και αν ήταν, είχε και τα όριά του και δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει το έργο που είχε σχεδιάσει μέσα στο προγραμματισμένο χρονικό διάστημα. Υπολόγισε λάθος: Αποδείχτηκε ότι έξι ημέρες ήταν ανεπαρκείς ακόμα και για τον Παντοδύναμο, δεδομένου ότι η δύναμη, με το που υπάρχει, έχει και τα όριά της· σε αντίθετη περίπτωση, θα ήταν και δική μου, δική μας και δική σας, θα ήμασταν όλοι «θείοι»: Η δύναμη θα ήταν οικουμενική ουσία και δε θα αποτελούσε χαρακτηριστικό του ισχυρού. Ακόμα και η δύναμη έχει όρια.

Ο Θεός, κουρασμένος - κάθε δύναμη συναντά τα όριά της στο σημείο εξάντλησής της - δυστυχής και λυπημένος, αποφάσισε να ξεκουραστεί όπως του άξιζε την Κυριακή, αφού κάλεσε όμως τους καλλιτέχνες, που έτρεξαν να τον συνδράμουν και να αναδιοργανώσουν τον κόσμο που εκείνος άσχημα είχε δημιουργήσει - και τον είχε δημιουργήσει άσχημα.

Οι θεϊκοί ήχοι πηγαινοέρχονταν σ' αυτό τον κόσμο, διακεκομμένοι, νότες, κλειδιά και διέσεις - σκόρπιοι τόνοι στον άνεμο, τρελαμένοι από το απέραντο κενό... Ήρθαν οι συνθέτες, για να τους δώσουν δομή και νόημα: Έτσι δημιουργήθηκε η σονάτα, η σάμπα και το τραγούδι. Η πρώτη ύλη ήταν θεϊκή, αλλά η τελική της μορφή είχε το

περίγραμμα του Villa Lombos, του Cartola, της Dolores Duran και του Nelson Cavaquinho, για να μην αναφέρω κανέναν από τους ζωντανούς.

Τα χρώματα, κατακερματισμένα και χωρίς προσανατολισμό, σε μόνιμη αντίθεση με την τεχνοτροπία, αναζητούσαν προοπτική στη ζωή και στο χώρο — ήρθαν οι καλλιτέχνες των πλαστικών τεχνών και ζωγράφισαν πίνακες, λάξευσαν αγάλματα, έφτιαξαν γκράφιτι στους τοίχους και μας έκαναν να κατανοήσουμε αυτό που ο Θεός ήθελε να πει, αλλά δεν πρόλαβε· αυτό που ήθελε να πει, αλλά δεν είπτε.

Οι λέξεις — αυτά τα περίεργα όντα που δεν υπάρχουν — ήταν σαν απότομα βράχια εκεί που σβήνουν τα κύματα της θάλασσας, σαν ήχοι που διαλύονται από την ελαφρά αύρα που τους χαϊδεύει. Οι λέξεις ήταν κενές, άρρυθμες και ασύμμετρες, μέχρι που έφτασαν οι ποιητές, για να τις εξημερώσουν, δίνοντάς τους νόημα και προορισμό.

Μόνο ο άνθρωπος είναι ικανός να δημιουργήσει Τέχνη και Πολιτισμό — που είναι η συνοχή με την οποία ο καλλιτέχνης βλέπει τον κόσμο, διορθώνει και συμπληρώνει το έργο του Θεού, το οποίο με αυτό τον τρόπο αποκαλύπτεται και ακτινοβολεί. Ζήτω οι καλλιτέχνες! Αλλά η συνοχή δεν είναι πάντα αρετή, όπως και η ηθική δεν είναι πάντα δεοντολογία.

Ο πολιτισμός, που κάνει το φανταστικό να υπάρχει, που είναι η εφεύρεση του νέου, του αναγκαίου και του χρήσιμου — και του ωραίου, που είναι εξίσου χρήσιμο και αναγκαίο — μπορεί να εκστασιαστεί μπροστά στον ίδιο του τον εαυτό και να βυθιστεί στον ναρκισσισμό. Ο καλλιτέχνης, μεθυσμένος με το έργο του, μπορεί να θεωρήσει πως είναι θεός και να δημιουργεί τέχνη για την τέχνη. Μπορεί, αντίθετα, να παγιώσει τους δρόμους του και να εξαντληθεί επαναλαμβανόμενος.

Στην κόψη του ξυραφιού, ο πολιτισμός δημιουργεί, καταστρέφει και αναδημιουργεί. Όταν καθορίζουμε τους δρόμους μας θέλοντας να εδραιώσουμε το νέο, ο πολιτισμός παίρνει τη μορφή της τεχνικής, που μας επιτρέπει να εφεύρουμε και στη συνέχεια οικειοποιείται την εφεύρεση. Μπορεί όμως και να μας υποχρεώσει να την ακολουθήσουμε και να την υπηρετήσουμε - βοηθά λοιπόν ή παγιδεύει. Όταν καθορίζουμε τη συμπεριφορά μας στην κοινωνία, ο πολιτισμός παίρνει τη μορφή της ηθικής, τόσο απαραίτητης αλλά και συχνά ανυπόφορης. Όλα αλλάζουν σε αυτό τον κόσμο που βιώνει διαρκώς αλλαγές.

Ο πολιτισμός, μεταφρασμένος σε Τέχνη, πρέπει να αποτελεί αέναη και επαναστατική δημιουργία, κατάκτηση του νέου — ποτέ παγίωση του κατακτημένου. Μπορεί να μετατραπεί σε βιομηχανία, μπορεί να διεισδύσει στην οικονομία, ναι, αλλά εφόσον δημιουργός είναι ο καλλιτέχνης, πάντα ο καλλιτέχνης, και όχι ο παραγωγός, ο οποίος πρέπει να δουλέψει με αυτό που δημιουργήθηκε και όχι να βάλει όρια στη δημιουργία. Ο καλλιτέχνης δημιουργεί αυτό που δεν υπήρχε. Ο παραγωγός ανοίγει δρόμους σε αυτό που υπάρχει.

Αν ο παραγωγός υπηρετεί την αγορά, πρέπει να γνωρίζει ότι η αγορά επιθυμεί τη στείρα επανάληψη του ήδη γνωστού και δοκιμασμένου, χωρίς μεταβολές. Ο

καλλιτέχνης, αντίθετα, θέλει να καινοτομήσει. Η αγορά, εκλεκτική, εμπορεύεται την Τέχνη και το σαπούνι, γιατί και τα δύο είναι αναγκαία και εμπορεύσιμα, αλλά δεν είναι σωστό να συγχέουμε τον καλλιτέχνη με το σαπυνοποιό.

Είναι αλήθεια ότι εμείς οι καλλιτέχνες θέλουμε να πουλήσουμε τους δίσκους, τα βιβλία και τους πίνακές μας, θέλουμε το σπίτι γεμάτο, αλλά όχι με τίμημα να απαρνηθούμε αυτό που δικαιώνει την ύπαρξή μας. Δεν πρέπει να απαρνηθούμε την Τέχνη, που πάντα θα είναι επαναστατική, αλλιώς δε θα υπάρχει.

Πάντα επαναλαμβάνω ότι δεν έχουμε τίποτα εναντίον του ίδιου του εμπορίου. Θαυμάζω μάλιστα τους εμπόρους που ανάγουν το εμπόριό τους σε τέχνη, αλλά λυπάμαι τους καλλιτέχνες που ανάγουν την τέχνη τους σε εμπόριο. [...]

Τα πολιτιστικά κέντρα έρχονται να μας θυμίσουν ότι δεν μπορεί κανείς να οικειοποιηθεί τον χαρακτηρισμό του καλλιτέχνη μόνο για τον εαυτό του, αφού όλοι οι άνθρωποι είμαστε καλλιτέχνες: Είμαστε οι εφευρέτες του κόσμου. Όλοι μας είμαστε ικανοί να παράγουμε τέχνη - όχι οι μεν καλύτερα από τους δε, αλλά καθένας καλύτερα από τον εαυτό του.

Αυτός είναι ο μοναδικός ανταγωνισμός που πρέπει να δεχόμαστε στην Τέχνη: Εγώ απέναντι σ' εμένα. Όπως έγραψε ο Πορτογάλος ποιητής του 16ου αιώνα Sa de Miranda: «Μ' εμένα έχω μαλώσει, είμαι εκτεθειμένος σε κάθε κίνδυνο, δεν μπορώ να ζήσω μαζί μου, δεν μπορώ να ξεφύγω από εμένα». Αυτό είναι Τέχνη: Όλοι μας να «μαλώνουμε» μ' εμάς τους ίδιους και, καθώς είμαστε καλλιτέχνες, θα μαλώνουμε πάντα μ' εμάς και με τον κόσμο, μέχρι να αλλάξουμε τον κόσμο που έχουμε, αλλά και αυτό που κάνουμε. [...]

Augusto Boal,

μετάφραση: Ανδρέας Χατζηδάκης, [Περιοδικό Εκπαίδευση & Θέατρο, Τεύχος 9](#), 2008

Ασκήσεις

1. Να συζητήσετε τον ορισμό που δίνει ο Μποάλ στην έννοια του πολιτισμού. Να αναζητήσετε σε λεξικά και άλλους ορισμούς για τον πολιτισμό, να τους συγκρίνετε μεταξύ τους καθώς και με τον ορισμό του Μποάλ, βλ. και [Έκφραση-Έκθεση Β΄ λυκείου, σ. 226.](#) ΟΡΙΣΜΟΣ
2. Ποιο νομίζετε ότι είναι το βασικό νόημα του μύθου για τις τέχνες που αναφέρεται στο κείμενο; Να σχολιάσετε την αξία του μύθου ως μέσου πειθούς στη συγκεκριμένη περίπτωση, βλ. και [Έκφραση-Έκθεση Γ΄ λυκείου, σ. 133-136.](#) Ο ΜΥΘΟΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΠΕΙΘΟΥΣ
3. Δοκιμάστε να γράψετε τη δική σας φανταστική αφήγηση για τη γένεση της τέχνης. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ
4. Λαμβάνοντας υπόψη το κείμενο, να απαντήσετε στα παρακάτω ερωτήματα:
 - Ποιες είναι οι συνέπειες για τον καλλιτέχνη, όταν ο πολιτισμός βυθιστεί στον ναρκισσισμό;
 - Σε τι διαφέρει ο παραγωγός από τον καλλιτέχνη;
 - Ποια είναι η σχέση του καλλιτέχνη με την αγορά;
5. Σε πολλά σημεία του κειμένου και ιδιαίτερα στην τελευταία παράγραφο ο Μποάλ χρησιμοποιεί το α' πληθυντικό πρόσωπο. Να σχολιάσετε αυτή την επιλογή του συγγραφέα.
6. Εργαστείτε σε ομάδες. Κάθε ομάδα επισημαίνει, καταγράφει και σχολιάζει τρεις βασικές θέσεις του Μποάλ για την τέχνη που αναδύονται από το κείμενο, π.χ. *Η τέχνη είναι η ύψιστη και υπέρτατη έκφραση του πολιτισμού. Υποστηρίζω ότι (δεν) ισχύει, γιατί...* ΧΡΗΣΗ Α' ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ
7. Οργάνωση διαθεματικού project: Με αφορμή τον προβληματισμό του Μποάλ για τη σχέση της τέχνης με το εμπόριο, να ερευνήσετε σε ομάδες το θέμα του εμπορίου έργων τέχνης, λαμβάνοντας υπόψη και τα παρακάτω ερωτήματα: Με ποιους τρόπους πραγματοποιείται το εμπόριο; Πώς διαμορφώνονται οι τιμές των έργων; Μπορεί να ισχυριστεί κανείς πως όσο πιο ακριβό είναι ένα έργο τέχνης τόσο καλύτερο είναι; Ποια είναι τα κίνητρα των αγοραστών; Τι επιδράσεις έχει το εμπόριο των έργων στην οικονομία και το αντίστροφο; Ποιοι παράγοντες συντελούν στην εμπορική επιτυχία του έργου ενός καλλιτέχνη; Να παρουσιάσετε στην ολομέλεια τα στοιχεία της έρευνάς σας και τον προβληματισμό σας για το θέμα με το κατάλληλο λογισμικό παρουσίασης. Μπορείτε να αξιοποιήσετε, μεταξύ άλλων, και τα παρακάτω άρθρα από το διαδίκτυο:
[Αγορά τέχνης: Ποιος δίνει 180 εκατ. για έναν πίνακα:](#)
[Είναι η αγορά της τέχνης η... εκκολλαπτόμενη νέα «φούσκα»:](#) PROJECT

*το project μπορεί να ενταχθεί και στο μάθημα της Πολιτικής Παιδείας, σε συνεργασία με τον αντίστοιχο καθηγητή.